

Ələsgər
Siyablı

yuxarıda da, geniş surətdə şərh edildiyi kimi sumer dilində çox mənalı sözdür və bir mənası da "oğul" deməkdir. Tur eponimi Sumer dilində eyni zamanda müqəddəs bir yeri adlandırmaq üçün istifadə edilən bir metafordur. Oppertin, Lenormanın və Norrisin də qeyd etdiyi kimi Tur sadəcə bir "oğul" anlamı daşımayıb "Tanrının oğlu" deməkdir.

Sumer mifologiyasında baş allah göyüzünün tanrısı An adlanır. Anbütün Sumer tanrılarının

də türklərdə göyüzünün tanrısıdır.

Bütün bu deyilənlərdən çıxan sonuc ondan ibarətdir ki, Turan sözünün sumer dilində mənası

rının oğullarının, övladlarının yaşıdıqları məkan anlamı daşımışdır.

Turan adının sumer dilində digər bir izahı A-Tura sözündə

"Tanrının oğlu", yeni sumerlərin göyüzü tanrısı An-ın və Türklərin göyüzü tanrısı Tenqri-nin oğlu deməkdir. Turan eponimi zamanla yer, məkan anlamı qazanmışdır. Daha doğrusu, Turantan-

ifadə olunur. Tura sumer dilində doğulma yeri, yurd anlamı daşıyır, öndəki "A" isə sumer dilində "ata", "nəsl" anlamı daşıyan sözdür. Turan adı da A-Tura sözündən yaranıb və anlamı ata yurdu, doğulma və ya əcdad yurdu deməkdir. (John Halloran. 1999, Səh. 7, 74)

Sumer mifologiyasında An göyüzünün tanrısı və bütün tanrıların atası və babası idi. O Mesopotamiyanın digər xalqlarının da ən önəmli tanrılarından birinə çevrilmişdir. Yağışın mənbəyi kimi məhsuldarlığa səbəb olan göyüzü tanrısı An-nın epitetlərindən biri də "ürədən öküz" adlanırdı.

Tanrı Anın iki oğlu var idi. Enlil və Enki və hər ikisi də ataları An kimi öküz obrazında idilər. Başlarında öküz buynuzlu tac şəklində təsvir olunurdular.

"Enki və dünya düzəni" mətnində Anın oğlu Enki "öküzdən törəmiş öküz" adlanırdı. Bu ifadə Anın öküzlə özleşdirilməsinə uyğun olaraq onun üretmək, törətmək kimi məhsuldarlıq keyfiyyətini əks etdirir. (Renate Marian van Dijk-Coombes. 2018, Səh. 11)

Tanrı sözünü ifadə edən An loqqramının oxunuşlarından biri də "böyük, əzəmətli, nəhəng" deməkdir. Bu işarənin Dinqir teoniminin qaldırılmış şəkli kimi qəbul edildiyini qeyd edən G.Dossi İş-taran adının İltaran və ya İlturan şəklində də oxunmasının mümkün olduğunu yazır. (G.Dossi. Səh. 76-78. Kramer Annivesary Volume. Neukirchen. 1976)

(ardı gələn sayımızda)

Dünya tarixinin *Turan dövrü*

(əvvəli ötən sayımızda)

İngilis tarixçisi və Sumeroloqu E.Norris də digər müəlliflər kimi Tur adının öntürk dilinin bir qolu olan və onun sak dili kimi təqdim etdiyi miqriya dilində geniş şərhini vermişdir. Onun yazdığına görə Bisütun kitabəsinin sak mətnində "Tur" sözünün mənası oğul deməkdir, bu söz həmçinin "doğulmaq", "törəmək" "yarınmaq" anlamları da daşıyır. "Tur" və "Tar" sözləri sak dilində ekvivalentdir və mənalı oğul və doğulmaq, törəmək deməkdir. Sakların dilində oğul sözü "Tur" və "Sakri" olmaqla iki müxtəlifşəkildə ifadə olunurlar. Lakin Tur oğul mənasında eyni zamanda

bir titullu ifadə etdiyi halda "sakri" sadəcə oğul yəni kiminsə oğlu deməkdir. Norrisin fikrinə görə türklərin ulu əcdadı Tur adının mənası qədim turanlıların dilində sadəcə oğul anlamı daşımır, Tur-Tanrının oğlu deməkdir. (Norris E. 1852, Səh. 185)

Yuxarıda XIX əsrin görkəmli assuroloq və tarixçiləri J.Oppertin, F.Lenormanın, E.Norrisin və digərlərinin Tur, Turan və Turuq/Turqu kimi eponimlərin elmi linqvistik izahlarını nəzərə alaraq bu sözlərin sumer dilində kokret etimologiyası əsasında şərh etmək olar.

Bizim fikrimizə görə Turan sözü Y.Oppertin də qeyd etdiyi kimi bilavasitə sumer dili ilə əlaqədə izah olunmalıdır. Tur sözü

atasıdır. Tanrı An-ın ideografik mixi işarəsi səkkiz guşəli ulduzdur. Bu səkkiz guşəli ulduz tanrı simvolu kimi bütün önəmli sumer tanrılarının adlarının önündə qoyulur. Səkkiz guşəli ulduz tanrı sözünün genel simvolu kimi sumerinin ümumi tanrı anlayışı olan Dinqir sözü ilə ifadə olunur. Yeni An və Dinqir göyüzü tanrısı kimi sumerinin baş tanrısını ifadə edən eyni mənalı sözlərdir. Bu izahı doğrulayan əsas dəlil ondan ibarətdir ki, sumerlərin Dinqir tanrısı ilə türklərin Tenqri-si ekvivalent təşkil edirlər və hər ikisi də göyüzünü – səmanı ifadə edirlər. (J.Halloran. Sumerian Lexicon. Səh. 6)

Dinqir Sumerlərdə göyüzünün tanrısı olduğu kimi, Tenqri